

bekritiseert Everaert niet enkel de vorst, maar evenzeer het stadsbestuur dat lafheid verweten werd, en een gebrek aan daadkracht om de vorst van antwoord te dienen. Dat het Brugse stadsbestuur in 1493 meerdere toneelstukken liet opvoeren ter ere van de uitvaardiging van de Vrede van Senlis is een gevolg van het feit dat er onvrede was met deze Vrede in de stad, en dat het stadsbestuur met literaire media actieve propaganda maakte voor de steun die ze aan de uitvaardiging ervan verleende. Maar over de effecten die rederijkers met hun werk wilden bereiken bij hun stadgenoten, verneemt de lezer van het boek weinig. Kortom, misschien had Mareel de term ‘vorstenfeest’ in vraag moeten stellen, en meer nog dan hij in dit boek doet, op zoek moeten gaan naar de functie die de rederijkersliteratuur in de stad vervulde. Maar dit doet natuurlijk niets af aan de verdienste van de auteur om, anders dan sommige literatuurhistorici, een onderzoek naar het maatschappelijke kader van de rederijkers centraal te stellen in de verklaring naar het belang van hun literatuur.

Jelle Haemers

K.U. Leuven

M. Damen en L. Sicking (red.), *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650. Liber alumnorum Wim Blockmans*. *Middeleeuwse studies en bronnen* 123 (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2010) 464 p. ISBN 978 90 8704 166 3.

Het lijkt geen twijfel dat de Bourgondisch-Habsburgse vorsten een belangrijk stempeel hebben gedrukt op de laatmiddeleeuwse en vroegmoderne geschiedenis van de Nederlanden. Wim Blockmans geldt, met zijn onderzoek naar de staatkundige, economische en sociale aspecten van de integratie van verschillende landsheerlijke territoria binnen de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden, als een van de belangrijkste historici die zich in de afgelopen jaren met deze thema's heeft beziggehouden. In 2010 ging Blockmans, die vanaf 1987 als hoogleraar Middeleeuwse geschiedenis verbonden was aan de Universiteit Leiden, met emeritaat. Ter gelegenheid van zijn afscheid hebben 26 van zijn in totaal 35 voormalige promovendi een bijdrage geleverd aan dit door Mario Damen en Louis Sicking geredigeerde *liber alumnorum*.

De bijdragen in deze bundel zijn gegroepeerd rondom vier thema's die in het verlengde liggen van Blockmans' belangrijkste onderzoeksinteresses: vorsten en hoven, edelen en ambtenaren, mensen en markten en een deel over recht, oorlog en opstand. De artikelen zijn vrij evenwichtig over deze vier delen verdeeld. Dat is prettig, aangezien een dergelijke bundeling van artikelen over zeer uiteenlopende onderwerpen snel kan ontaarden in een brij van informatie waarin de lezer zelf de rode draad dient te ontwaren. Dit is zeker het geval wanneer we de – ook door de redacteurs al vastgestelde – ‘ruime opvatting van de “Bourgondische geschiedenis”’ en de zeer ruime chronologische afbakening in ogenschouw nemen. Het is de redacteurs door het hanteren van een thematische indeling toch gelukt om samenhang tussen de bijdragen te creëren, en dat valt te prijzen. De samenhang tussen die delen wordt overigens niet heel erg duidelijk uitgewerkt in de voor deze lijvige bundel toch enigszins summier inleiding. Maar dat mag de pret niet drukken.

De zeer uiteenlopende onderwerpen geven namelijk een uitstekend beeld van de diverse richtingen die de promovendi van Blockmans in het kader van hun promotieonderzoek dan wel vanuit hun huidige bezigheden zijn ingeslagen. De veelheid aan

benaderingswijzen en het voortbouwen op c.q. het kritisch benaderen van de door Blockmans aangevoerde ideeën bewijzen de stimulerende rol die hij als promotor heeft gehad. In het eerste deel valt vooral de aandacht voor de relaties tussen Bourgondië en het hertogdom Gelre (Van Gent en Noordzij) op, een thema dat lange tijd een wat ondergeschoven kindje binnen de Nederlandse historiografie is gebleven. De machtsverwerving van de Bourgondische hertogen in de Nederlanden wordt door Robert Stein heel duidelijk gekoppeld aan de samenwerking tussen vorst en onderdanen, waarmee het doen van concessies tot de kern van de machtspolitiek van de Bourgondiërs kan worden gerekend.

Via de artikelen van Wijsman en Van Synghel, die de taalkundige aspecten van de Bourgondische hofcultuur belichten, komen we bij twee artikelen die meer ingaan op de materiële kant van de hofcultuur, zoals die door kleinere hoven in de Nederlanden van de Bourgondische hofcultuur werd overgenomen. Zeer levendig weet Marie-Ange Delen bijvoorbeeld de dagelijkse rituelen rondom het nuttigen van maaltijden aan het hof van Willem van Oranje te schetsen, terwijl in het tweede deel zeer duidelijk inzicht wordt gegeven in het voedingspatroon zoals dat uit onder meer de hofrekeningen naar voren komt.

In deel II komt met name de door Blockmans gepropageerde prosopografische aanpak naar voren. Alhoewel dat binnen de kaders van deze bundel slechts kan gaan om verkenningen of een zeer beperkte groep personen, leggen bijvoorbeeld de artikelen over 'edelen, belastingheffing en politieke verhoudingen' (Van Steensel) en 'de tweede stand' (Janse) erg goed de sociaal-politieke positie van de Hollandse en Zee-landse adel bloot. Voorbeelden van 'sociale' mobiliteit binnen de landsheerlijke ambtelijke structuren komen aan bod in de bijdragen van Bos-Rops en Ter Braake.

Deel III is verhoudingsgewijs het minst omvangrijke deel, maar levert wel de meeste vraagtekens op. Met name het artikel van Cornelisse over de invloed van ontginningen op de marktvorming in Holland pretendeert naar mijn idee te veel; ik vraag me af of op basis van de door hem gebruikte literatuur de marktvorming in Holland wel adequaat geduid kan worden, om over de opkomst van steden nog maar te zwijgen. Het spanningsveld tussen politieke integratie en economische regio's komt goed naar voren in de bespreking van de marktpositie van Deventer (Weststrate) en de loyaliteitsproblemen tussen Habsburg en de Hanze waarmee de Oost-Nederlandse Zuiderzeesteden zich vanaf het begin van de zestiende eeuw geconfronteerd zagen (Brand). Ook hier wordt over de grenzen van de Bourgondische Nederlanden gekeken. Het zijn juist deze tegenstellingen die des te meer zeggen over de aard van de maatschappelijke processen die zich voltrokken in de Nederlanden.

Ook deel IV wordt gekenmerkt door chronologische en thematische verscheidenheid. Daar waar Hoppenbrouwers ingaat op het veertiende-eeuwse krijgsbedrijf, besteedt Van Gelderen aandacht aan 'het recht op gastvrijheid', een meer historische, rechtsfilosofische bespiegeling over immigratie aan de hand van de denkbeelden van Hugo de Groot. Een grotere tegenstelling qua thematiek binnen een bestek van honderd pagina's is bijna niet denkbaar!

Ondanks deze grote verscheidenheid en geringe mate van thematische samenhang is toch een zeer interessante bundel samengesteld, die met recht de titel *Bourgondië voorbij* draagt. Zowel chronologisch, thematisch alsook ruimtelijk treedt deze bundeling van artikelen buiten de gebaande wegen en doorbreekt het de afbakeningen die het historisch onderzoek zo vaak belemmeren. Ze toont tevens aan dat de ideeën van Blockmans over de maatschappelijke ontwikkelingen in de middeleeuwse en vroeg-

moderne Nederlanden nog lange tijd hun weerklink zullen hebben in de geschiedschrijving van deze landen.

Rudolf Bosch

Rijksuniversiteit Groningen

Frank van Vree, Rob van der Laarse (red.), *De Dynamiek van de Herinnering. Nederland en de Tweede Wereldoorlog in een internationale context* (Amsterdam: Bert Bakker, 2009) 327 p. ISBN 978 90 351 3229 0.

Dit boek is een van de vruchten van het onderzoeksprogramma dat beide redacteurs onder de noemer *Oorlog, Erfgoed en Herinnering. Een dynamisch perspectief op de Tweede Wereldoorlog* lanceerden aan het Instituut voor Cultuur en Geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam. Voor deze bundel engageerden ze verschillende auteurs die aan de hand van herdenkingsrituelen, getuigenisliteratuur, onderwijs, kunst en *lieux de mémoire* hun vinger trachtten te leggen op de verschuivingen in de wijze waarop deze geschiedenis al gedurende meer dan zestig jaar wordt verbeeld en betekenis krijgt. De kerngedachte is dat de publieke herinnering aan de Tweede Wereldoorlog dynamisch is – zowel qua inhoud, toon en vorm als qua boodschap die eraan worden verbonden. Hoewel de ondertitel aangeeft dat de focus voornamelijk op Nederland ligt, bevat het boek ook bijdragen over de nationale herinneringsculturen van Duitsland, Groot-Brittannië en Oostenrijk. Dat stoort niet, integendeel. Samen met de interessante bijdragen over Nederlands voormalige kolonies tonen ze aan dat er behalve een dynamiek van de herinnering evenzeer een mozaïek van herinneringen is. Of, met de woorden van Rob van der Laarse in zijn stuk over dadererfgoed: ‘Oorlogserfgoed is altijd gelaagd, meerstemmig en vol dissonanten.’ Elk land houdt er met andere woorden een eigen herinneringscultuur op na die op haar beurt binnen de nationale grenzen dan weer allesbehalve eenduidig en statisch is. Er is dynamiek en wel over de grenzen heen.

Dat is niet enkel een valabele conclusie maar tegelijk ook een methodologische uitdaging. Hoe breng je immers de grote bewegingen adequaat in kaart? Wat is het antwoord van de auteurs op de vaststelling van Chris Healy en Maria Tumarkin begin 2011 in het editoriaal van *Memory Studies* dat de meeste werken over herinnering zich nog te zeer beperken tot de ‘(often) sheepishly reverential re-engagement with a host of canonical figures: Halbwachs, Assman(s), Nora and others’? Niets, zo blijkt. Hun namen en respectieve theorieën blijven weliswaar zo goed als onvermeld, maar een alternatief wordt evenmin ontwikkeld, laat staan consequent in elke bijdrage toegepast. In dat opzicht biedt de publicatie in de eerste plaats een bundel leerrijke casestudies in plaats van een integrale analyse. De analyses zijn daarbij telkenmale kritisch-wetenschappelijk, maar gaan nu en dan gepaard met psychoanalytische introspecties (Matthias Heyl over de ‘Duitse herinneringscultuur’), persoonlijke reflecties (Rob van der Laarse over ‘Kunst, kampen en landschappen’) of moraliserende pleidooien over de behoefte aan één Europese oorlogsherinnering (Gavin Schaffer over ‘Een angstvallig gekoesterde overwinning’ in Groot-Brittannië).

Het ontbreken van een algemeen besluit of slotbeschouwing laat de lezer enigszins op zijn of haar honger voor wat betreft de blootlegging van patronen en onderlinge verbanden in de verschillende herinningsculturen. In de inleiding beklemtonen